

Identitásörzés és szimbolikus térmegjelölés

BEVEZETÉS

A táj és az ember közötti relációk elemzése segítséget nyújt a „*kultúra táji változásainak értelmezéséhez*”.¹ A kultúra táji átformálódásai pedig érthetőbbé teszik egy-egy népcsoport életének és szokásvilágának differenciálódását, és részletekben értelmezhetik az etnikai identitás módosulásának okait, hiszen a táj egyszerre reprezentációként létezik, ugyanakkor a természetet jeleníti meg.² Andrásfalvy Bertalan megfogalmazásában ennek folyamatában válik térré.³ A természet (tér) ugyanis olyan dichotómiában létezik a kultúrával,⁴ amely között az emberi beavatkozás jelenti az érintkezési pontokat, és amelyek szükségszerűségében az adott környezet újraszervezi önmagát. Ennek következtében a természet (tér) és a kultúra mint változók, egyaránt módosulnak. Sokszor egymás után vagy egymástól függetlenül, esetleg eltérő időintervallumban, így készítetve az embert újabb változtatásra, alkalmazkodási stratégiákra.⁵

A terekbe táplált jegyekkel kapcsolatban felmerül a reprezentáció kényszerűsége, mint befolyásoló tényező. Az önreprezentáció dilemmája a valahova tartozás szükségessége és az egyéni választást korlátozó, túl erős társadalmi kötelékek közötti feszültségnek köszönhetően alakul ki.⁶ Ez a feszültség egyértelműen cselekvésre készíti az egyént sokszor oly mértéket öltve, hogy az kihat környezetére (legyen az társadalmi vagy ökológiai), adott esetben saját közössége etnikai karakterjegyeit módosíthatja. Alapvetően egymásra hatásról beszélhetünk, amikor a környezet befolyásolja az egyént, és ennek következtében vagy akár ezzel párhuzamosan is az egyéni reflexiók okozhatnak környezeti változásokat. Ebben a situációban a reprezentáció fogalmát, mint leképezést (*Abbildung*) vagy inkább megjelenítést (*Darstellung*) értelmezhetjük, ahol a képek, szimbólumok és jelek fo-

¹ Viga 2002: 282.

² Vö. Albert 1997: 8.

³ A tájhoz csak geográfiai elemek tartoznak, de a tér már az emberi magatartások összességének, illetve a kultúra stílusának kifejezője, egyben az integrálódási folyamatok eredménye. Andrásfalvy 1980: 43.

⁴ Albert 1997: 4.

⁵ A szerző az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport tudományos munkatársa. A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült, lektorálta: Kavecsánszki Máté.

⁶ Bodó 2006: 23.

galmazódnak meg az adott vagy megváltoztatni kívánt környezetben.⁷ Ezek a helyekben, terekbe táplált szimbolikus manifesztációk az etnikai identitás sajátos reprezentációjaként is értelmezhetőek – kimondottan nagy jelentőséget kaphatnak multietnikus kontaktzónában létező csoportoknál. Ugyanakkor az emlékezet kontextusában, mint az emlékezet nyilvánossá tételének eszközei, emlékezeti helyként is felfoghatók.⁸

Ezzel a jelenséggel találkozhatunk néhány szatmári sváb település lokális társadalmában is.⁹ Az identitásörzés sajátos formáit különféle reprezentációs stratégiákon keresztül tapasztalhatjuk meg, amely a szatmári sváb fogalmi körbe tartozás megjelenítéseként különféle cselekvéseket, eseményeket, viselkedési mintákat láttat. Az egyes településekhez tartozó szimbolikus térhálózathoz a helyi jegyek mellett nagyobb léptékű, térségi és regionális szintű területhasználatról is beszélhetünk, amikor például egy adott csoporthoz, vagy képzeleti közösséghez kapcsolódó jelenségeket vizsgálunk a térben. A szatmári svábok térbeli hálójának feltárásánál ez egyértelműen megmutatkozott. Tanulmányomban egyrészt azokat a kulturális jelenségeket ismertetem, amelyek mentén a térségi és lokális kötődésük megfogalmazható, és amelyek a csoportfennmaradás érdekében szerveződnek vagy újraszerveződnek. A vizsgálat alapját képezi a közösségi és etnikai identitás alakulásának feltárása, amely már első ránézésre sem egy a napjainkra divattá vált globalizációs trend követését sejteti, hanem a szatmári svábok betelepülésétől újra és újra felmerülő krízisjelenség megoldásaként tapasztalható válaszreakciók sorozatát vetíti elénk. Ez a reflexió – vagy nevezzük egy a mindenkor újraértelmezett tudatépítési folyamatokból eredő reprezentációs törekvésnek – a csoportkohézió fenntartását és az identitás fenntartását szolgáló folyamatrendszerként működik, amelyben a hagyományos mellett a mindig új és újszerű identitáslemek megragadása, mint stratégiai elem válik a csoportfennmaradás eszközévé.

⁷ Vö. Holz 2006: 1. A reprezentáció fogalmát, mint megjelenítést – a kognitív és mentális értelmezéseken túl – a szimbólumok és jelek kontextusában alkalmazzuk, ilyen összefüggésben lásd még: Sandkühler 1999: 1384–1389.

⁸ A reprezentációk tehát felfoghatók, mint az emlékezet által a múlthoz és a jelenhez köthető megnyilvánulások. Vö. László 2003: 160–164. Ha a kollektív tudatépítés részeként különböző objektumokhoz, tárgyi emlékekhez és társas összejövetelekhez köthető szimbolikus térkijelölés valósul meg, akkor a reprezentációról ebben az értelemben beszélhetünk, mint térben és időben elhelyezett konkrét tárgyakról, jelekről és jegyekről, eseményekről és cselekedetekről. Sajátosságok, amelyek valamely belső tudás, tudati állapot külső megjelenítései. Vö. Jovchelovitch 2001: 178–179. Lásd bővebben: Marinka 2011: 150.

⁹ A szatmári sváb települések a román-magyar államhatár mentén, a történeti Szatmár megye területén találhatók. 31 sváb település közül jelenleg 28 fekszik Romániában, három pedig Magyarországon. Mint a dunai svábok egyik területi csoportja, több tudományos megközelítés szól a szatmári sváb „tömbről”, sokszor azonban csak említés szintjén írnak róla. A dunai sváb terminológiáról lásd: Röder 1998: 184; Bindorffer 2008: 2; illetve lásd még: Eberl 1989; Gehl 2005. A szatmári sváb települések listáját és a betelepítések történetét lásd: Merli 2007. A telepítés történetét lásd: Vönház 1931, Kohút 2010.

A téma feldolgozása során körvonalazódott a térségi kötődés egy másik formája, jelesül egy távolabbi sváb település kapcsolódási lehetőségének érvényesülése a szatmári sváb képzeleti közösséghez. Így a tanulmányban arra a jelenségre is reflektálok, amelyet a már kialakult és az elmúlt évtizedekben manifesztálódó identitásfenntartó törekvések következményeként értelmeztem: adott esetben a napkori svábok térségi – ezzel együtt múltbéli, kulturális és rokon szálakon is felmutatható – kötődését ismertetem a szatmári svábokhoz viszonyítva. A napkori svábok számára a szatmári svábok által kialakított tér felkeresése és a szatmáriakkal való kapcsolat kialakítása válik a sváb identitás egyik reprezentatív kifejezőjévé, a napkoriak esetpéldájának megértéséhez szükséges a szatmári példa árnyaltabb bemutatása.

A SZATMÁRI SVÁBOK PÉLDÁI

A szatmári svábok körében végzett kutatásaim több településre is kiterjedtek az elmúlt több mint 15 évben, bázis településem Mezőpetri (Petrești), illetve a közigazgatásilag ide tartozó Kisdengeleg (Dindeștiu Mic) volt, de empirikus kutatómunkát végeztem Csanáros (Urziceni), Kálmánd (Cămin), Kaplony (Căpleni), Mezőfény (Foieni), Mezőterem (Tiream), Nagykároly (Carei), valamint Mérk és Vállaj lokális társadalmán belül is.¹⁰ Kutatásom során élesen kirajzolódott az egyes kisközösségek, illetve egy-egy individuum részéről az etnikai sajátosságok megőrzésére irányuló, szokásrevitalizáló magatartás¹¹ és a tudatos szimbolikus térmegjelölés igénye. A szatmári svábok reprezentációjának szimbolikus jelei többféle tárgyi objektumhoz köthetők, így templomaik, kápolnáik, házaik, gazdasági építményeik, német nyelven feliratozott síremlékeik, a deportáltak áldozatainak szentelt emléktáblák és emlékművek, a betelepítésüknek emléket állító táblák és emlékhelyek jelzik térbeli jelenlétüket. Ezekhez szorosan köthető társadalmi és vallásos megnyilvánulások társulnak, amelyek az eleve meglévő, konzerválódott hagyományelemek mellett a revitalizáló törekvéseknek köszönhetően felélesztett szokáscelemekkel együtt erősítik összetartozás-tudatukat, körülhatárolják, vagy inkább behálózzák az általuk használt nyilvános közösségi tereket és kijelölik helyüket Szatmárban.

Mivel egy a gyakorlatilag 300 évet átfogó, állandó identitásépítési, identitás-termelési és identitásőrzési folyamatról beszélünk, amely különböző léptékben, különböző dimenziókban megragadható formákat foglal magába, éppen ezért át-

¹⁰ Tanulmányom ezen fejezet részének alapjául szolgált a *Regionális néprajzi kutatások a Kárpát-medencében* címmel 2009-ben megrendezett konferencián elhangzott előadásom anyaga, illetve a 2011-ben angol nyelven megjelent munkám. Ezen utóbbit lásd: Marinka 2011: 147–160.

¹¹ A témával kapcsolatban lásd bővebben: Marinka 2016: 100–102.

láthatóbb, ha a kutatási eredmények ismertetését az identitásvizsgálatok klasszikus kategóriái mentén haladva valósítjuk meg. A szatmári sváb fogalom jelentés-tartalmainak felvázolása után bemutatom a vallásos dimenzióban értelmezett szakrális térmegjelölést és vele együtt az állandó dinamizmusban lévő szociokulturális miliőt, történelmi dimenzióban az etnikai tudatépítés eszközeit és módjait, illetve a hozzá kialakult rituális rendet.

A SZATMÁRI SVÁB FOGALOM ÉRTELMEZÉSEI

A tudományos diskurzus a szatmári sváb terminust azoknak a délnémetországi területekről származó sváb telepéseknek a megnevezésére alkalmazza, akiket 1712-től kezdve telepített le gróf Károlyi Sándor, illetve utódai a történelmi Szatmár megyében. Ugyanakkor a telepések leszármazottait is ezen az összefoglaló néven tartják számon, így értendő ez az egykori sváb falvak jelenlegi, magyar nyelven beszélő, de magát sváb származásúnak valló lakosságára, illetve azokra is, akik a szatmári sváb falvak egyikéből a világ egyéb területére vándoroltak. Napjainkban találkozhatunk Németországban, és Amerikában élő szatmári svábokkal is, akik az esetek többségében bilingvisek, de nem ritka náluk a három vagy a négy nyelv ismerte sem. Sőt tudunk olyan magyarországi német kisebbségről, amely eredendően a történelmi Szatmárból származóként német kisebbségi önkormányzathoz csatlakozva erősíti német/sváb származástudatát.¹² A terminus tehát egyaránt jelenti a jelenleg Szatmárban élő sváb származású magyarokat és a Németországba vagy a világ egyéb részére elszármazottakat is.¹³

¹² A debreceni németiséghez tartozók egy része a szatmári sváb településekről származik, kiköltözésük azonban a 20. század második felében zajlik. A debreceni német nemzetiségi rendezvényeken elsősorban származástudat szerint vesznek részt, és ez alapján vállalnak tagságot a kisebbségi önkormányzatban. hangsúlyozzák, hogy nem tartoznak a „*bagyományosan értelmezett német alapítású vagy telepítésű közösségekhez*.” A debreceni svábokról lásd: www.dbi-svabok.hu (Letöltve: 2009. 11. 02.)

¹³ Amíg az elszármazottak – legyenek azok a második világháború után elűldözöttek, menekültek vagy a rendszerváltás utáni kivándorlók – öndefiníálásukra többségében a szatmári svábok fogalmat alkalmazzák, addig a helyben maradtak/helyiek önmeghatározásukkor gyakrabban a sváb vagy sváb magyar kifejezéssel élnek, de ettől eltekintve különféle kontextusban a szatmári sváb meghatározással hasonlóképpen azonosulnak, mint az elszármazottak. Az azonos területről származó svábok a németországi kitelepülést követően, 1947-ben ún. *Landsmannschaft*-ot, (rövidített formája: *LM*) „*bonifitári közösséget*” hoztak létre. Gyakorlatilag egy egyesület, amelyen keresztül képviselhetik magukat, amely segítségével társas összefogásokat szerveznek, és amely megteremti a saját nyomtatott és online folyóiratok megalkotásának feltételeit. A *Landsmannschaft*-ról és a *Landsmannschaft* folyóiratáról lásd: Sathmarer Heimatbrief 1962a és 1962b. Amíg ez az egyesület makroszinten fogja össze az elszármazottakat, addig ennek mezoszintű, az egyes településekre vonatkozó formája is kialakult. Az ugyanazon településről elszármazottak már röviddel a kitelepülésük után úgynevezett *Heimatortsgemeinschaft*-ot (a kifeje-

A kutatások egyértelművé tették, hogy a szatmári sváb etnonima, mint olyan, sokféleséget fejez ki, hiszen többféle csoportot érthetünk alatta. A fent említetteken túl pedig külön kategóriaként alkottuk meg a *kétlakiak* kifejezést, amely azokra a személyekre értendő, akik télen Németországban, nyáron pedig szülőfalujukban élnek. Ezek a személyek általában a legidősebb, nyugdíjas generáció tagjai közé tartoznak, így munkaviszony tekintetében nem kötődnek már az új hazához, tehát a szülőföldön való hosszú távú tartózkodás ilyen értelemben kötetlen. Ezzel szemben a szülőföldi viszonyok szempontjából fontos, hogy a gazdasági év szerinti rendnek megfelelően szervezzék meg a hazautazást, így a tavaszi földművelő munkálatok megkezdésekor érkeznek és a gazdasági év lezárásával, általában szünet után utaznak vissza Németországba.¹⁴ A *kétlakiak* így fizikai mivoltukban is összekötik a helyieket a ténylegesen elszármazottakkal, hiszen ők a legtöbb helyi és németországi társas eseményen egyaránt részt vesznek. Általuk a kapcsolattartás a személyes szférában valósul meg, amely kiegészül egyéb kommunikációs csatornákon keresztül közvetített érintkezési formával. Ők gyakorlatilag németországi tartózkodásuk alatt elszármazottnak számítanak, a szülőföldön tartózkodás ideje alatt pedig helybélinek minősülnek. A fiatal generáció tagjai között is találunk *kétlakiakat*, akik annyiban különböznek a fent említettektől, hogy az év legnagyobb részét Németországban munkával töltik, és csak évente egy-két alkalommal jönnek haza lakóházaik rendbetételére, csinosítására, a külföldön keresett tőke befektetésére. Házaik korszerűsítése, felújítása azt sejteti, hogy valamikor végleg vissza kívánnak költözni a szülőfaluba, de mindezt megelőzi egy hosszú távú, több évet átölelő külföldi munkavállalás az anyagi javak összegyűjtése és a megfelelő életszínvonal megteremtése érdekében.

Az elszármazottak és a helyiek identitásának és identitásválságának alakulása már csak az élettér diverzitásából adódóan is különbözőnek mondható, de ha az eredettudatot és a közös történelmi múlthoz való kötődést vesszük alapul, akkor e kérdéskör több ponton azonos. Minden csoport esetében megfigyelhető az önreprezentációs és tudatépítő attitűd, amely különböző társadalmi megnyilvánulással való összefüggésben a térségi, területi, valamint az etnikai identitás kialakításának és újrafelfedezésének nyílt vállalásához kapcsolódik. A lokális és térségi kötődésük tárgya megegyezik, hiszen az adott település, a szülőföld, a szatmári régió az, ami a csoporttagokat összeköti.

zés rövidített formája: HOG), „az egy településről származók közösségét” hozták létre, és saját fórumokat alakítottak ki, amelyeken keresztül kommunikálhatnak az otthoniakkal és egymással. Lásd még: Marinka 2011: 149.

¹⁴ A kétlakiakra építve egész személyszállító rendszer kialakulása látható, hiszen több olyan kisvállalkozás jelent meg az 1989/90-es fordulatot követően, amelyek feladata a nyugdíjas hazautazók szállítása Németország és Románia között, gyakorlatilag háztól házig.

Amíg a helyiek mindennapjaikban élik meg e teret, addig az elszármazottaknak legtöbbször csak az emlékezetben jelenik meg, amely akkor realizálódik, amikor látogatást tesznek a kibocsátó településen. A helyben maradtak számára a lokális kötődés erőteljesebb a térséginél, az elszármazottaknál mindkettő hasonló intenzitással van jelen. Minden elszármazott saját szülőfalujáról tárol emlékképeket, de az elhagyott régió víziójaként megjelenik a Kraszna és a Szamos környéke is.¹⁵ A *kétlakiak* esetében a kötődés mértéke vagy egyenrangú az új haza és a szülőföld között, vagy ha az egyik erősebb, az leginkább a temetkezési hely megválasztásakor válik egyértelművé. A döntés sok esetben nem mindig tükrözi a valós kötelek erősségét, hiszen a sírhelyváltás sokszor praktikus okokból történik az egyik vagy a másik lakóhelyen. Ha a németországi lakóhely mellett döntenek, akkor sok esetben az utódok miatt történik így, hiszen a már Németországban született leszármazottak nem mindig vállalják a temetőlátogatást a szülők egykoron elhagyott hazájában. Mindezek ellenére az elszármazottak és a kétlakiak között is gyakori, hogy a szülőfaluban temetkeznek.

SZAKRÁLIS TÉRMEGJELÖLÉS – A VALLÁSOSÁGHOZ KÖTHETŐ MEGNYILVÁNU- LÁSOK TÁRSADALMI VETÜLETEI

A fentiekben már utaltunk arra a komplex folyamatrendszerre, amely a csoportmegmaradás érdekében zajlik, és amely több dimenzióban ragadható meg. A telepítés után röviddel kialakult és napjainkig kontinuus, konzerválódott jelenségeket, illetve az újszerű megnyilvánulási formákat, etnikai sajátosságaikat tehát külön vallási, történelmi és társadalmi dimenziókban lehet értelmezni, ugyanakkor a dimenziók között nem húzhatunk éles határt, hiszen azok közösen alkotják kulturális másságuk reprezentációját. A vallásos értelemben vett megnyilvánulások oly mértéket öltenek, hogy azok jelentős befolyásolói a társas életnek, érintkezéseknek. Mindez az első betelepüléstől napjainkig fennálló, erős kötelék biztosításának lehetőségét adja. Beköltözésükkor a telepéseknek alkalmazkodniuk kellett az új életkörülményekhez, a dél-németországi területektől jelentős mértékben különböző táj adottságaihoz. Akik erre képtelenek voltak, azok – ha módjukban állt – visszatelepültek, vagy egyéb területre költöztek át. A területen maradt családok pedig „összeverődtek”, mivel összetartotta őket eleinte a közös nyelv és a származástudat, illetve az egymás közötti házasodások révén a szokások és a viselkedési normák is kiegyenlítődték. Az elkülönülés tartós fenntartása egy-egy szokáshoz vagy képzethez való ragaszkodásban is megnyilvánult. A nyelvi változások eleinte leginkább a gazdasági kapcsolatok révén, és csak később a

¹⁵ Lásd Marinka 2011: 148.

vegyes házasságoknak köszönhetően indultak meg, így jelentős volt a közösséget összetartó ideológiák erősítése, amelyben kiemelt szerepet kapott a vallásosság megszilárdítása már rögtön a beköltözést követő időszakban, a közösséggé Kovácsolódás idején.¹⁶

A betelepítéskor kialakulófélben lévő új közösség számára elsődleges volt a saját tér megjelölése és a vallásos értelemben vett neutrális környezet szakralizálása. Hitéletük helyi megszervezésében kiemelt szerepet játszott a magukkal hozott pap tevékenysége,¹⁷ de ettől sokkal erősebb motiváló erőt nyújtott a saját templom emelésének igénye. Történelmi, vallási és társadalmi szempontból is a templomemelés kora az egyik legjelentősebb identitásépítő időszak életükben. A templomemelésekkel nemcsak lokális, hanem regionális szinten is megvalósult a katolikus közösség szakrális térfoglalása, amely ez esetben etnikai identitásukat is kifejezte.¹⁸ A templom lokális szinten a vallásos élet központjaként mindenkor a helyi társadalom képét tükrözte. A különböző történelmi korszakok okozta társadalmi és nemzetiségi diverzitás hatását a hagyományos templomi ülésrend módosulásában és a mise, illetve az imádságok nyelvének megválasztásában is nyomon követhettük.

A 19. század végére és a 20. század elejére tehető második, ún. elmagyarosodási korszakban a települések nemzetiségi kettéosztódása volt jellemző, amely a társadalmi életet és szokásrendet is módosította. A mise nyelvének módosulása ellenére folytatták vallásgyakorlásukat mind a német és a magyar érzelmű svábok, de a nemzetiségi lojalitást kifejezve foglalták el helyüket a templomban. A vallási identitás ilyen körülmények között az asszimiláció folyamatát is elősegítette, hiszen az egyre inkább elterjedő magyar nyelvű misék hallgatása is hozzájárult a német érzelműek magyar ajkúvá válásához.¹⁹

A második világháborút követő időszakban a nemzetiségi kérdés lokális szinten nem okozott konfliktusokat, ekkor – a települések Romániához csatolásával – a felekezeti kisebbségnek számító, már többségében magyar nyelvű lakosság látszólag „egységes tömböt” alkotott. Ettől kezdve jelentősebb volt a vallásgyakorlás és a közösség elvárásának való megfelelés, mint a nemzetiségi kérdés. Az ülésrend visszaalakult a hagyományos rendbe, amelyet mai napig megtartanak, annyi különbséggel, hogy a férfiak nemcsak a kóruson helyezkednek el, hanem a sekrestyében és a templom előtt is. Az elhalálozók helyét megöröklik a fiatalabb családtagok és csak azoknak az elszármazottaknak marad üresen a helye évközben, akik jelezték, hogy igényt tartanak rá a szülőföld meglátogatásakor. A *kétla-*

¹⁶ Barna 1982.

¹⁷ Bura 2001: 66.

¹⁸ A templom identifikációs, reprezentációs és a közösségen belüli központi szerepéről lásd: Bartha 2006: 104–118.

¹⁹ A folyamatról lásd bővebben: Baumgartner 2010.

kiaik esetében fel sem merül az ülőhely továbbadásának szándéka, hiszen ők tavasztól ősziig ugyanolyan tagjai a lokális társadalomnak. A nemzetiségi kérdés helyett pedig jelentősebb szerepet kapott az etnikai specifikumok kihangsúlyozása. A problémakör ugyanakkor a rendszerváltás időszakában újra felmerült, hiszen az esetleges németországi kiköltözések reményében újra előtérbe helyezték a nemzetiségi hovatartozás kérdését, illetve a német lojalitás igazolását, amely azonban felidézte a két világháború közötti időszakban megélt nemzetiségi összetűzéseket.²⁰

Amíg a 20. század elejére nyelvi asszimilációjuk ment végbe, addig a felekezeti sajátosság állandósult. Monumentális katolikus templomaik és vallásgyakorlási formáik kijelölték helyüket Szatmárban.²¹ Felekezeti és ezzel együtt az etnikai elkülönülés feltételeinek biztosításával már röviddel a betelepülést követően egyértelműen megformálták a szatmári katolikus falvak határait. Különböző szabadtéri kis- és nagyméretű objektumok állíttatásával, valamint búcsújárási szokásaik kialakításával a már szakralizált tér bővítését valósították meg. A 20. századi mikrorégiós zarándoklatok közül leginkább kiemelendő a Mária-tisztelet és a Vendel-kultusz, mint olyan konzerválódott specifikumok, amelyeket még az „őshazából” hoztak magukkal,²² és amelyek a vallási migráció legjelentősebb motívói napjainkban is. Mindezek mellett számos olyan vallásgyakorlási formát ismerünk, amely a betelepülés után röviddel alakult ki, és amely napjainkig fennmaradt. A zarándoklatokon túl több nyílt terű ájtatosság szolgál a vallási és egyben az etnikai identitás fenntartásának eszközeként, így például a Szentháromsághoz köthető szokások vagy számos egyházi ünnephez kötődő vallásgyakorlási forma is. A konzerválódott ünnepi alkalmak mellett a szokásrevitalizáló magatartásnak köszönhetően több fogadalmi ünnephez kapcsolódó zarándoklat felújításával szilárdították meg felekezeti differenciáltságukat.²³

A tudatos reprezentációt megvalósító búcsújárások, zarándoklatok, szakrális térmegjelölések nemcsak vallásos életüket határozzák meg, hanem a társas érintkezések mikéntjét is. Mindezek többszintű alkalmazása pedig csoportkohéziójuk stabilizálása érdekében történik. A templomhoz és vallásosságukhoz köthető legfontosabb társas összefüggésük a *kirbáj*, azaz a templombúcsú, amely nemcsak az önreprezentáció egyik nyílt tere, hanem a kollektív emlékezet számára is a legfontosabb plénum. Jelentősége oly mértékű, hogy az elszármazottak az új hazában, a saját településük *Heimatortsgemeinschaft*-jének szervezésében is megünneplik a szülőfalu templombúcsúját. Az ünnep a kibocsátó településektől függően más-más

²⁰ A nemzetiségi hovatartozás több generációt érintő problémájáról és a még napjainkban is érzékelhető lokális következményekről lásd: Marinka 2012a: 31–34.

²¹ Lásd bővebben: Barna 1974: 151.

²² Lásd bővebben: Bálint–Barna 1994: 114; Lantos 1997: 65.

²³ Lásd bővebben: Marinka 2009: 161–172.

elnevezéssel él, de általában *sváb találkozó* vagy *kirbáj* néven emlegetik, és mindig a kibocsátó település kirbájához legközelebb eső hétvégén rendezik meg.²⁴

TÖRTÉNELMI TUDAT, TÉRMEGJELÖLÉS, EMLÉKEZETTERMELÉS

A történelmi dimenzióba kategorizálható megnyilvánulások ugyanúgy átszövik vallásos és társadalmi életüket, mint ahogy az utóbbiak befolyásolják a történelmi tudat nyilvánosságra hozatalának mikéntjét. Az ide sorolható jellegzetességek két nagyobb tematikus egységre bonthatóak, így a legtöbb szokáscelekmény és tevékenység egyfelől a telepítéshez kapcsolódó emlékezettermelésként, másrészt a kollektív trauma – tehát a deportálás – lezárásának eszközeként jelenik meg.

A telepítési évforduló megünneplése sokáig egy-egy település templomi dedikációs ünnepségéhez fűződött, hiszen a kirbáj részeként emlékeztek az első betelepítésre. A templombúcsúik nagymiséjének prédikációjában rendre elhangzott a telepítéstörténet, mint a kollektív tudatot erősítő „mítosz”. Mivel a 31 sváb település más-más időszakban jött létre, így az évfordulók ilyen jellegű megünneplése településenként változik. Az egész csoportra vonatkozó központi ünnepség leginkább az elszármazottak által dokumentált, hiszen ekkor a szocializmusban létező szülőföldiek ünneplési lehetőségei igen korlátozottak voltak. Az első betelepülés 250. évfordulójáról az elszármazottak lapja a *Sathmarer Heimatbrief* tudósít legelső, 1962-es számában, amely az elszármazottak ünnepi összejövetelét írja le.²⁵ A telepítési évforduló szatmári megünneplésének első jelei az 1990-es rendszerváltozást követően tapasztalható, amikor emléktábla állítási rituáléval, emlékhelyek kialakításával együtt szorgalmazzák a megemlékezéseket. Az emléktáblák elhelyezésének terét a templom, mint a legfontosabb közösségi tér, gyakran a templomkerttel együtt biztosította. Itt azonban szintén csak lokális szintű megemlékezésekről beszélhetünk, így például Szakaszi település 250 éves jubileumi ünnepségét 1999-ben tartotta.²⁶

A telepítés jelentőségét nemcsak a településeken megrendezett ünnepségsorozatok jelezték, hanem az ilyenkor megjelentetett kötetetek/kiadványok is, amelyek rendre ismertették a telepítés történetét, illetve a települések szokásvilágába

²⁴ A kirbájról lásd: Marinka 2010: 91–94.

²⁵ Vö. Sathmarer Heimatbrief 1962b, illetve a 250. évforduló kapcsán vállalkozik a telepítéstörténet megírására Stefan Schmied. Lásd: Schmied 1962.

²⁶ A szakaszi emléktáblát az elszármazottak finanszírozásából avatták fel 1999. augusztus 8-án. Az elszármazottak ezzel egy időben a deportáltak áldozatainak állítatott emlékmű renoválását is megvalósították. Erről számol be Rosalia Reizer, a szakasziakkor HOG-vezetője. Reizer 1999: 273–274.

is bepillantást nyújtottak. Ezek a kisonográfiaak a lentebb taglalt írott reprezentációk egyikeként foghatók fel és kiegészültek azokkal a munkákkal, amelyek kifejezetten a telepítés történetét ismertetik. A telepítés kapcsán nemcsak a telepítést szorgalmazó grófi család, a Károlyiak egy-egy leszármazottja, hanem azon egyéniségek is kiemelkednek, akik e történet – vagy nevezhetjük a saját csoporton belüli „eredetmítosznak” – megírására vállalkoztak. Egyfajta heroizálás figyelhető meg a telepítést szorgalmazó gróf(ok) és a történetírók kapcsán.²⁷ Így például külön kultusz övezi az első telepítést megindító gróf Károlyi Sándor személyét, és külön figyelmet szentelnek a szatmári svábok telepítéstörténetét megíró Vonház István nyelvészprofesszor munkásságának.²⁸ A betelepítést megörökítő emlékhelyek között kell megemlíteni a Károlyi családra vonatkozóan a kaplonyi monostort és kriptát, amely alapvetően kultikus helyként funkcionál, illetve a nagykárolyi Károlyi kastélyt is ez a szerepkör illeti. Az előbbieket szakrális értelemben nyerek minősítést, az utóbbi elsősorban a profán társas összejövetelek központi helyeként szolgál.

Amíg a telepítési évforduló kapcsán már-már egy hagyománnyá vált szokásról beszélhetünk, addig újszerű megemlékezésnek tekinthető egy a kommunikatív emlékezetben élő eseményhez kötődő megnyilvánulás, amely az 1990-es évek közepétől tapasztalható. A történelmi múltat lezáró rituális cselekmények a deportálás áldozatainak állítanak emléket. A temető vagy templomkertben – többnyire az elszármazottak finanszírozásából – felállított emléktáblák vagy emlékművek a történelmi múltba ágyazott emlékezetet fejezik ki. Nyílt vállalásukkal a szimbolikus térfogalás mellett a múltidézés és a szimbolikus elégtétel is megvalósul. Az ilyen jellegű megemlékezésekben nem a tettekért felelősök iránt érzett harag kifejezését kell látnunk, hanem sokkal inkább egy egyszerű emlékező rituálét, amely a múlt kimondásával annak lezárására törekszik.²⁹

Az 1989/90-es fordulat után számos sváb település emlékmű-állítási ünnepséget szervezett és emlékező rituálét alakított ki, amelyet évről évre, hagyományyszerűen megtartanak. A megemlékezések szentmisével kezdődnek, majd az emlékmű megkoszorúzásával és társas összejövetellel, élménybeszéléssel folytatódnak. A történelmi esemény narratív reprezentációi elsősorban a saját csoport-

²⁷ Kohút Sára a szatmári svábok telepítéstörténetének vizsgálatához ad bibliográfiai útmutatót. Kohút 2012: 89–101. A származástudat szerepéről pedig egy a 2007–2008-ban folytatott empirikus kutatómunkára alapozott tanulmányában ír, amelyből megtudhatjuk, hogy a szatmári svábok telepítéstörténetéről szóló kiadványai mellett jelentős szerepe volt a származástudat alakításában egy-egy településen a vezető elitnek, illetve az általános iskolákban szorgalmazott helytörténeti óráknak. Kohút 2010: 39–40.

²⁸ A Vonház István munkásságát méltató emlékművet szülőfalujában, Mezőpetriben 1995-ben állították, amely nem csak a nyelvészprofesszor személyének szól, hanem közvetíti a betelepülés tényének jelentőségét is.

²⁹ Vö. Fejős 1996: 133.

ton belüli fiatalabb generációnak szólnak, mintsem a kívülállóknak, hiszen az ekkor kialakuló beszélgetések során a kollektív történelmi tudás egy része interpretálódik.³⁰

A történelmi dimenzióban megvalósuló reprezentációk tehát a tömeges emlékezettermelés objektumaiban és vele együtt az eredettudatot erősítő társas összefüggésekben manifesztálódnak. Ezekhez társulnak még egyéb, a múlt kapszulába sűrített koncentrátumai, azaz a múzeumok, amelyek ugyan elsősorban kulturális installációk,³¹ de az eredettudat erősítésében hasonló szerepet töltenek be, mint a már említett emlékhelyek. A szatmári svábok esetében a múzeumi installációk olyan felülről generált törekvések, amelyek akkor válnak az identitásőrzés eszközeivé, amikor beépülnek a sváb származásuk ünnepi rendjébe. Azokon a társas összefüggéseken, ahol a telepítésre emlékeznek, a csoport reprezentációs eszközeként jelenik meg, egyértelműen a néprajzi és történelmi értékek kihangsúlyozásának célzatával. Ezt a funkciót tölti be a Mezőpetriben létrehozott múzeum, amely nem csak az adott település egyszerű faluháza, hanem mint tájház a Szatmárban élő svábok kulturális és etnikai sajátosságait mutatja be. Ugyanez a funkciója a már említett nagykárolyi Károlyi család egykori kastélyának is, amely a betelepítési megemlékezések központi tereként jelzi a svábok jelenlétét.

A SZATMÁRI ÉS A NAPKORI SVÁBOK KAPCSOLATA

A szatmári svábokhoz köthető tér azonban nem csak a korábban felsorolt települések identitásőrzési folyamatában alkalmazott és használt tér, hanem földrajzi értelemben Nyírség és Rétköz, közigazgatási viszonylatban pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg megye több olyan településének lakosságát érinti, akiknek felmenői a mai szatmári sváb falvakként aposztrofáltak egyikéből érkeztek. Ezek közül kiemelendő Napkor esete.

A napkori svábok betelepítése az 1760-as évekre tehető. Két, 1765-ben keletkezett szerződés szerint Rakamazról és Mezőfényről N. Kállay Ferencnek kö-

³⁰ A téma egyre több írásos emlékkállítás alapját is képezi, így az ünnepségsorozatokról készült dokumentációk mellett a településekről szóló kötetekben is rendre láthatjuk. Például Merli Rudolf egyik könyvében maga tudósít az áldozatok emlékére felállított emlékmű avatásáról, illetve a visszaemlékezésekről. Lásd: Merli 1999: 246–256. Az idő elteltével az élménygeneráció élő tagjai közül egyre többen mondták el az eseményeket. Az oral history ilyen megvalósulásának eredményét pedig Boros Ernő két kötetes munkájában közli. Boros 2005. Szabó-Zsoldos Gábor pedig szakdolgozat formájában gyűjtötte össze a mezőpetriek élménybeszéléseit (Szabó-Zsoldos 2010), illetve a helyiek mellett az elszármazott egyének is nyilatkoztak a témában. Lásd Hauler (szerk.) 1988a, 1988b.

³¹ Horváth 2006: 57.

szönhetően római katolikus svábok érkeztek Napkorra.³² A kibocsátó településekkel kapcsolatban Lekli Béla tanulmányában felveti a kérdést, hogy miért éppen ezekről a településekről érkeznek telepesek, válaszként utal annak lehetőségére, hogy a Kállay család itt élő ága, elvesztvén Nagykállót, Napkor kiépítésébe kezd. Másik elmélete szerint a meglévő Szent István római katolikus templomhoz kívántak híveket szerezni.³³ A betelepítettek számát nézve ugyanakkor felveti a bécsi udvar támogató hozzáállását is egy lehetséges „német kolónia” kialakításához az akkori szabolcsi megyeszékhely szomszédságában.³⁴ Napkorról készült monográfiájában, ismertetvén a 18. századi szatmári sváb települések egy részének településtörténetét, arra a következtetésre jut Lekli, hogy Rakamaz és Fény települések, az adott korban a legközelebbi sváb lakosságú helységek, így érthető, hogy ezekről költöztetnek át családokat Napkorra.³⁵ Gyakorlatilag keleti és nyugati (pontosabban észak-nyugati) irányból is érkeznek sváb betelepülők.

Az 1772-es úrbéri iratok szerint igen kedvező feltételek között kezdenek el gazdálkodni a Napkorra betelepítettek.³⁶ A szatmáriakhoz hasonlóan több kedvezmény járt nekik, így szabad költözködési jog, „*aranyos jobbágyság*”, egy évi mentesség a úrbéri kötelezettségek alól és faanyag biztosítása járt a házépítéshez, illetve további kedvezményt jelentett a kilencedmentes dohánytermelési lehetőség is, amely viszont a szatmáriaknál nem merült fel.³⁷

A szerződéssel letelepítettek mellett a későbbiekben még beszivárgott sváb családok jelentősen megnövelték Napkor népességét a 18. század végén, a római katolikus anyakönyvek szerint több mint 100 családdal számolhatunk ekkor. A település kollektív emlékezetében több elem jelzi a sváb betelepülés tényét, térbeli leképeződését pedig egy településrész megnevezésének fennmaradásában láthatjuk. A település földrajzi neveit összesítő Lekli Béla 1976 és 1986 között saját szülőfalujában végzett gyűjtőmunkája eredményeinek egyikeként közli a német telepesekre utaló elnevezést: „*Sváb vég, a falu Sényő felé eső része, ahol főleg a XVIII. sz. közepén betelepített sváb származású lakosság él.*”³⁸

A beszivárgott sváb családok érkezésével kapcsolatban a kutatások során újabb helynevek merülnek fel, mint kibocsátó települések, melyek tovább erősítik a szatmári sváb településekhez való kapcsolódás tényét. A napkori családok elődeik kibocsátó településeként jelölik meg a szatmári svábok jelentősebb települé-

³² Lekli 1982: 378–379.

³³ Lekli 1982: 380.

³⁴ Lekli 1982: 382.

³⁵ Lekli 1993: 131. Rakamazra az 1729-30-as években érkeztek a német telepesek. Vö. Bencsik 1988: 43.

³⁶ Lekli 1982: 385–386.

³⁷ Az „aranyos jobbágyság” évi egy arany adót jelentett, melyet az államnak fizettek. Vö. Lekli 1982: 386.

³⁸ Lekli 1989: 424, illetve lásd még Lekli 1993: 486, 493.

sei közül Kaplonyt, Csanálost, Nagymajtényt és Mérket.³⁹ A 19. század elejére Napkor lakosságának nemzetiségi összetételét tekintve kétharmad részben svábok és kisebb arányban magyarok, rutének és románok lakta település lesz. A század közepére megnövekszik a magyarok száma, illetve a 19. század végére megszűnik ez a nemzetiségi sokszínűség, a svábok is többségében elmagyarosodnak.⁴⁰ A betelepülők utódainak életében azonban a nyelvin túl több olyan kulturális elem maradt fenn, amely lehetővé teszi az identitás újratermelését, fenntartását. Ennek egyik, a térben is megfigyelhető lenyomata az útmenti kereszték állíttatása és gondozása, illetve a későbbi családtagok általi felújíttatása.⁴¹

A KOLLEKTÍV EMLÉKEZET TÉRBELI VETÜLETEI

Kéningер Miklós kutatásainak köszönhetően 2014-ben megjelent a Napkori kereszték c. sváb kötet,⁴² amely már ajánlásában is utal a helyi sváb családok emlékezeti alakzatainak jelentőségére a lokális identitástermelésben. Az alcímként szereplő kifejezés: „*A keresztállító sváb családok emlékére*” egyrészt a szerző általi emlékezettermelést vetíti elénk, másrészt jelzi a keresztállítás igényét, mint a szakrális háló kiépítésének szerepét a település életében, a sváb vallásosság kifejezésének eszközkészletében, egyúttal a vallásgyakorlás formáiban. A vallásosságra helyezi a hangsúlyt a kötet előszavában megfogalmazott gondolat is:

„Napkor községben a sváb lakosság mindig élenjárt a kereszték állításában. Napjainkban 17 kereszt található a falu területén és határában, ebből három a római katolikus, egy a görögkatolikus templomok udvarán ill. környezetében, négy pedig a temetőben.

Közülük a legrégebbit 1774-ben, a legújabbat 2003-ban emelték Isten dicsőségére.”⁴³

³⁹ Vö. Kéningер–Pallay 2015: 59, 60, 66, 74.

⁴⁰ Lekli 1993: 135.

⁴¹ A keresztállítás és felújíttatás egy példáját mutatja a Nagykállóból Napkorra bevezető út mentén felállított kereszt, amelyet 1930-ban Kéningер Antal állíttatott, majd 2009-ben unokái és a Napkori Polgármesteri Hivatal felújíttatott. (A keresztéről készült felvételt lásd a kötet 118. oldalán.)

⁴² Kéningер Miklós levéltári forrásokon túl saját emlékképeit is beleszövi kötetébe, adott esetben hasonló kutatói attitűdöt láthatunk, mint az emlékező falurajzoknál, vagy a *Heimatbuch*-ok szerzőinél. (Erről lásd Marinka 2012: 344–368.) Narratív megnyilvánulása például: „*Emlékszem, nagybacska gyermek voltam...*” (Kéningер–Pallay 2015: 5.) A szatmári sváboknál és egyéb kelet-európai elszármazott németeknél is megjelenő műfaj esetében a legtöbbször egy-egy település monografikus feldolgozását látjuk, a napkori kereszték esetében pedig egy áltéma monografikus feltárását és közzétételét. Ebből a szempontból a kötet kiemelendő, mint újszerű eredmény, és mint az identitásfenntartás egyik eszköze.

⁴³ Részlet a Dr. Legeza László sorozatszerkesztő által írt Előszóból. Kéningер–Pallay 2015: 3.

A keresztállításon túl azok elhelyezésének és a későbbi felkeresésének kérdése a napkoriaknál is említésre méltó jelenség. Az útmenti keresztok elhelyezése a térségi kapcsolati háló vonatkozásában nemcsak a lokális térben értelmezendő, hanem a tágabb régióra vetítve, de adott esetben nemcsak a vallásosságból eredő zárandoklat területi lefedésére, hanem az etnikai identitás térbeli kötődését megfogalmazó módon. Kéninger leírásában például a Pócsi úti kereszt a legrégebbi, az állíttatás helye pedig a helyi kutató megállapításai szerint tudatos választás eredménye:

„A Pócsi út a világháborúk előtt fontos hadi és kereskedelmi országút volt. Máriapócon át Nyírbátor érintésével egészen Nagykárolyig vezetett. A szatmári svábok is ezen az útvonalon jöttek Napkorra, nem véletlen, hogy az út mellé állították fel legelső tölglyakeresztjüket. Megfontoltan kiválasztott helyre, hisz itt ágazott el az út Kállósemjén irányába.”⁴⁴

A Napkorra betelepülő svábokra való utalásában Kéninger maga is a szatmári sváb elnevezéssel él, holott érkezésükkor még a szatmári sváb fogalom, mint entitás nem volt elterjed. A rokoni kapcsolatok és a későbbi, ma már ugyan szatmári sváb településeként említett térségből való átköltözés maga után vonja a szatmári sváb képzeleti közösséghez való kötődés kifejezésének lehetőségét. Az elmúlt évtizedben tapasztalható napkori sváb identitásörző tevékenységek egyik kiemelt alakzata lesz a szatmári térséghez, mint „öshazához” való kapcsolódás. Gyakorlatilag a szatmári sváb települések lakosságának 21. századra kialakult történelmi mítoszában Szatmár a befogadó térként jelenik meg, ezzel szemben a területhez közel 60 km távolságra fekvő Napkor sváb leszármazott lakossága számára kibocsájtó térségként reprezentálódik. Ezt példázza a napkoriak zárandoklata Szatmárba. 2011-ben a napkori római katolikus egyház és a napkori német kisebbségi önkormányzat szervezésében keresték fel azt a területet, ahonnan a napkori svábok magukat származtatják. A kirándulásról megjelent tudósítás szerint pontosan azokat az emlékezeti tereket érintették, amelyek, a szatmári svábok képzeleti közösségének földrajzi értelemben kijelölt érintkezési pontjai. Így felkeresték a vallaji templomot, a nagykárolyi kastélyt, a mezőpetri múzeumot, a kaplonyi templomot.⁴⁵

A határon átívelő együttműködést és a szatmári németekkel való kapcsolattartás szándékát jelzi még a Napkori Svábok Egyesületének 2013-as megalakulása. Honlapjukon is olvasható Szatmárhoz fűződő kötődésük:

⁴⁴ Kéninger–Pallay 2015: 10.

⁴⁵ Vö. „A napkori svábok a szatmári rokonoknál” <http://www.szon.hu/a-napkori-svabok-a-szatmari-rokonoknal-2/1788682> (Letöltés: 2018. 11. 10.)

„Napkoron a sváb Együletet azért hoztuk létre 2013-ban, hogy a sváb hagyományokat összegyűjtsük, megőrizzük és nemzetiségi talajt nyújtsunk azoknak, akik svábnak is és magyarnak is érzik magukat. Kutatjuk a betelepültek gyökereit, összehozzuk a sváb kultúrát őrző családokat, németországi és Szatmár vidéki városok és települések hasonló nemzetiségű csoportjaival.”⁴⁶

Az elmúlt években egyre nagyobb népszerűségnek örvend a saját identitás megfogalmazásához teret biztosító helyek és helyzetek megalkotása, vagy éppen a meglévők alkalmazása. A szatmári sváboknál a 2012-ben megrendezett 300 éves telepítési évforduló ünneppsorozatainál ezt már egyértelműen láthattuk. A napkoriak esetében 2018-ban ennek a fényében megrendezett tanácskozáson a család és az identitás kérdése még mindig kiemelendő téma.⁴⁷ Az emlékeztetelmelés és az identitásformálás, a kulturális örökségelemek fenntartása igen fontos küldetés számukra. Láthattuk, mindehhez nemcsak a lokális térben való mozgást tartják fontosnak, hanem az adott régió bejárását, azt a területet, amelyen belül rokoni és vagy kulturális kapcsolódás, esetlegesen a közös történelmi múlt kapcsolható.

*Napkori táncsoport a gávavencsellői német nemzetiségi találkozón.
Gávavencsellő, 2018. (saját felvétel)*

⁴⁶ <http://napkorisvabokegyesulete.hu/> (Letöltés: 2018. 11. 10.)

⁴⁷ <https://anziksz.com/2018/10/12/akinek-az-unokai-is-svabok-lesznek-az-a-svab/> (Letöltés 2018. 11. 10.)

KITEKINTÉS

A szatmáriak és a napkoriak esetében is igazolódik, hogy egy-egy etnikai csoport létének alapvető feltétele, megteremteni azokat a környezeti, kulturális és társadalmi tényezőket, amelyek létezésüket és hovatartozásukat jelzik az általuk elfoglalt területen. Az egyéb dunai sváb csoportoknál és egyúttal a szatmáriaknál is manifesztálódott ez az igény már közvetlenül a betelepítésük után. Az ekkor kialakulófélben lévő közösségek számára elsődleges volt a saját tér megjelölése és a vallásos értelemben vett neutrális környezet szakralizálása. Az etnikai identitást kifejező szimbolikus térfoglalás tehát vallásos megnyilvánulások keretében valósult meg először, majd az idők folyamán a telepések leszármazottai között a térségi kötődést közvetítő tényezők is megjelentek, de nemcsak vallásosságukkal kapcsolatosan, hanem a kollektív történelmi múlttal és az emlékezettermelés kulturális lenyomataival összefonódva a társas és profán életből eredően. A napkoriaknál ugyanezt láthatjuk a keresztállítások példáján.

A térségi és lokális kötődés nagymértékben meghatározza a szatmári svábok és a hozzájuk közeli települések sváb lakosságának jelenlétét. Az ezt kifejező eszközök tárháza jelentősen modifikálódott, mondhatni kiszélesedett, és egyre több újszerű jellegzetesség kihangsúlyozásával erősítik a már meglévőket. A korábban lekopott, elfeledett sváb specifikumok visszatanulásával, szokásrevitalizáló magatartással próbálják csoportjukat fenntartani, ugyanakkor megjelenik náluk a térbeli környezettel való azonosulás képessége és készítése, amelyet térbeli reprezentációként, szimbolikus térkisajátításként, térbeli eredményét pedig „identitásrégióként” lehet értelmezni.⁴⁸ Rendszeresen felkeresik azokat a már meglévő vagy a közelmúltban megalkotott tereket, szimbólumokat, amelyek a kollektív, esetlegesen a kommunikatív emlékezet megnyilvánulási formái. Monumentális templomaik mellett ide soroltuk a különféle síremlékeket, a deportáltak áldozataira emlékeztető szimbolikus sírokat és emlékműveket, az egykori sváb betelepítésre emlékeztető táblákat, az egyes kápolnákat és közintézményeket. Ugyanakkor ezek között említettük a különféle társas összejöveteleket, amelyek a telepeselek egykori közösségiségét vetítik elénk. Önreprezentációjuk a falunapok, templombúcsúk, az emlékművek avatását követő összejövetelek és a közös sportrendezvények alkalmával a szimbolikus térkisajátítást is megvalósítja. A térségi kötődés reprezentációja azonban nemcsak materiális síkon értelmezendő, hanem a modernkori vívmányoknak köszönhetően a virtuális térben is.

A szatmári svábok által megalkotott egykori „etnorégió” képzete az újkori identitásépítő, az identitáselemek megőrzésére törekvő folyamatban újraértelme-

⁴⁸ Komádi 2004.

zódik és újabb sajátosságok kinyilvánításával nyelvhasználatától függetlenül rekonstruálódik.

Az észak-magyarországi német telepesek tekintetében viszont a szatmári sváb területtől nézve, Szabolcs-Szatmár-Bereg nyugati részére eső települések bekapcsolódnak a szatmári, de a borsodi nemzetiségi rendezvényekbe is. Előbbihez az esetleges származástudat kapcsán, utóbbihoz pedig a nemzetiségi hovatartozás kifejezésének igénye által.

IRODALOM

- ALBERT Réka
1997 *Tájak és nemzetek.* (Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére.) MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 32. Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont
- ANDRÁSFALVY Bertalan
1980 Néprajzi csoport, kistáj és régió. In Kósa László (szerk.): *Népi kultúra – Népi társadalom.* XI–XII. 39–58. Budapest: Akadémiai Kiadó
- BARNA Gábor
1974 Alkalmazkodás és hagyományörzés a Szatmár megyei német településeken. In Hofer Tamás – Kisbán Eszter – Kaposvári Gyula (szerk.): *Paraszti műveltség a 18–20. században. I. Faluk.* 149–156. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság
1982 Csépa – egy alföldi palóc kirajzás népeletéről. Összegzés. In Barna Gábor (szerk.): *Csépa – Tanulmányok egy alföldi kirajzás népeletéből.* II. 564–625.
- BARTHA Elek
2006 *Vallási terek szellemi öröksége.* Debrecen.
- BAUMGARTNER Bernadett
2010 *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között 1918–1940.* (Doktori értekezés.) <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/baumgartnerbernadettephd.pdf> 2011.08.20. (Letöltve: 2011.08.20.)
- BÁLINT Sándor – BARNA Gábor
1994 *Búcsújáró magyarok.* Budapest: Szent István Társulat
- BENCSIK János
1988 Rakamaz. Szabolcs-Szatmári Szemle. 88/1. 42–46.
- BINDORFFER Györgyi
2008 „...mit der Schrammelmusik aufgewachsen” – Volkskultur als Repräsentationsform der ethnischen Identität der Ungarndeutschen. In Csilla Schell – Michael Prosser (Hg.): *Fest, Brauch, Identität – Ünnepe, szokás, identitás. Ungarisch-deutsche Kontaktfelder.* Schriftenreihe des Johannes-Künzige-Institutes. 9. 1–14. Freiburg
- BODÓ Barna
2006 Értékek, nyelvhasználat – szórvány. In Bakó Boglárka – Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta keistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében.* 20–44.
- BOROS Ernő
2005 „Volt mi nekünk jó életünk, van most nekünk jaj.” 1945–1949: a szatmári svábok deportálástörténete. I–II. Csíkszereda: Státusz Könyvkiadó
- BURA László
2001 *Csanálos.* Falumonográfia. Csíkszereda: Státusz Könyvkiadó

- EBERL, Immo (Berab.)
1989 *Die Donauschwaben. Deutsche Siedlungen in Südosteuropa.* Sigmaringen (2. Auflage)
- FEJŐS Zoltán
1996 *Kollektív emlékezet és etnikai identitás megszerkesztése.* Magyarságkutatás. 1995–1996. 125–142.
- GEHL, Hans
2005 *Wörterbuch der Donauschwäbischen Lebensformen.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag
- HAULER, Ernst (szerk.)
1988a Die Deportation: Sathmarschwaben in der Sowjetunion. *Sathmarer Heimatbrief.* Jg. 27. Aug. Folge 4. 180–196.
1988b Fortsetzung aus der Augustausgabe 1988 des Sathmarer Heimatbriefes. Die Deportation: Sathmarschwaben in der Sowjetunion. *Sathmarer Heimatbrief.* Jg. 27. Okt. Folge 5. 206–232.
- HOLZ, Peter
2006 *Repräsentation narrativer Strukturen in Werbeanzeigen.* 1–35.
<http://www.repraesentation.uni-bremen.de/Veroeffentlichungen-%20aus%20der%20Forschergruppe.html> (Letöltve: 2010. 05. 25.)
- HORVÁTH István
2006 *Kisebbszociológia. Alapfogalmak és kritikai perspektívák.* Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó
- JOVCHELOVITCH, Sandra
2001 Szociális reprezentáció és narrativitás: a közélet történetei Braziliában. In László János – Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák. 5. Narratív pszichológia.* 175–188. Budapest: Kijarat Kiadó
- KÉNINGER Miklós – PALLAY Róbert
2015 Napkori kereszték. Napkor helytörténeti füzetek II. Napkor.
- KOHÚT Sára
2010 *A történelmi tudat változása a szatmári svábok körében.* Debrecen (kézirat, szakdolgozat, DENIA 4145)
2012 Források és feldolgozások a szatmári svábok telepítéstörténetének vizsgálatához. In Kavecsánszki Máté – Szászfalvi Márta: *Tanulmányok Ujváry Zoltán 80. születésnapja alkalmából. Notitiae Iuvenum II.* 89–101. Debrecen: DE HÖK
- KOMÁDI Mónika
2004 *Regionális és településmenedzser – képességek és készségek.*
http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/phd_cikkek/komadi_monika.pdf.
(Letöltve: 2009. 10. 10.)
- LANTOS I. Mária
1997 Interethnische Züge der Volksreligiösität in der Fünfkirchner Diözese. In Márta Fata (Hg.): *Die schwäbische Türkei: Lebensformen die Ethnien in Südwestungarn; Ergebnisse der Tagung des Instituts für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde in Tübingen vom 10. und 11. November 1994.* Sigmaringen: Thorbecke
- LÁSZLÓ János
2003 Történelem, elbeszélés, identitás. In Rákai Orsolya – Z. Kovács Zoltán (szerk.): *A narratív identitás kérdései a társadalom-tudományokban.* 156–172. Budapest–Szeged: Gondolat Kiadói Kör – Pompeji
- LEKLI Béla
1982 Napkor község a XVIII. és a XIX. század elején. Dr. Gyarmathy Zsigmond (szerk.): *Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás.* III–IV. 377–404. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár

- 1989 Napkor község földrajzi nevei. In Dr. Gyarmathy Zsigmond (szerk.): *Hehlytörténeti tanulmányok*. VII. 415–428. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár
- 1993 *Napkor – Egy nyírségi falu története*. Budapest: Alfa Kiadó
- MARINKA Melinda
- 2009 Konzerválódott és felújított, valamint újszerű szokások a szatmári sváboknál. In Nagy István – Kutnyánszkyne Bacscai Eszter (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek 2. Németek a Kárpát-medencében Konferencia anyaga*. 161–172. Bonyhád
- 2010 A szatmári svábok templombúcsújának sajátosságai. *Ethnica*. XII. 4. szám. 2010. 91–94.
- 2011 Connections Between the 'Area Bond', Symbolical Spaces of Memory and Self-Representation among the Swabians of the Szatmár/Satu-Mare Region. In Barszczewska, Agnieszka – Peti, Lehel: *Integrating minorities: traditional communities and modernization*. 147–160. Cluj-Napoca
- 2012a Vándorlásformák és kulturális hatásuk egy romániai sváb település lokális társadalmában. *Néprajzi Látóhatár*. 2012/4. 25–44.
- 2012b „Heimatsbuch” – egy sajátos műfaj jellemzőiről és néprajzi hasznosíthatóságáról. *Ethnographia*. 123. 2012/4. 344–368.
- 2016 Sváb visszatérők. Újjáéledő hagyomány és lokális kötődés a szatmári svábok körében. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék
- MERLI Rudolf
- 1999 *Mezőpetri története*. Mezőpetri–Bubesheim
- 2007 *Donauschwäbische Ortschaften in Nordwest Siebenbürgen*. Bubesheim
- REIZER, Rosalia
- 1999 Gedenktafel in Sagas eingeweiht. *Sathmarer Heimatbrief*. Jg. 38. Dez. S. 273–274.
- RÖDER, Annemarie
- 1998 *Deutsche, Schwaben, Donauschwaben. Ethnisierungsprozesse einer deutschen Minderheit in Südosteuropa. Schriftenreihe der Kommission für deutsche und osteuropäische Volkskunde*. 78. Marburg
- SANDKÜHLER, Hans Jörg
- 1999 Rápresentation. In Hans Jörg Sandkühler (Hg.): *Enzyklopädie Philosophie*, 2. Bde. 1384–1389. Hamburg
- SATHMARER HEIMATBRIEF
- 1962a Sathmarer Heimatbrief. *Sathmarer Heimatbrief*. Jg. 1. Folge 1. o.S.
- 1962b 15 Jahre Landsmannschaft. *Sathmarer Heimatbrief*. Jg.1. Folge 2. o.S.
- SCHMIED, Stefan
- 1962 *Die Sathmarer Schwaben. Kurzgefaßte Geschichte der Volksgruppe zur 250-Jahrfeier. 1712–1962*. Leubas-Kempton: Selbstverl. d. Verf.
- SZABÓ-ZSOLDOS Gábor
- 2010 „Az élet kemény és tovább kellett csinálni.” – A második világháborút követő deportáltak és gyermekeik életére Mezőpetriben. Debrecen (kézirat, szakdolgozat, DENIA 4146)
- VIGA Gyula
- 2002 A tájformáló kultúra korszakai és a kultúrtáj változásai a Bodroghözben. *Néprajzi Látóhatár*. XI. 1–4. 281–289.
- VONHÁZ, István
- 1931 *A szatmármegyei német telepítés*. Pécs